

Tomaž Šalamun (1941–2014)

Meta Kušar

Dragi Tomaž, *carissimo*!

Se spomniš, kdaj sva se prvič srečala? V kavarni Slon. Pred štiridesetimi leti. V prvem nadstropju so bili sami debeli, rdeči usnjeni fotelji. Dopoldne je bil lokal zlokobno prazen, kakor da so pod mizami pritrjeni mikrofoni. Ko sva šla po zavitem stopnišču, si se kar naprej oziral. Ne zato, da bi preveril, če grem jaz za teboj, ampak če gre še kdo za mano. Nemiren si bil, ko sva sedla in naročila.

Takrat še nisem nič vedela, kaj vse se je pri nas dogajalo v šestdesetih in sedemdesetih. Hodila sem v šolo in na fakulteto, ne da bi se zavedela, kako se čudna mentaliteta krepi, tista, ki še danes razsaja in pustoši po samostojni Sloveniji. Tudi ko teče beseda o tebi. Vendar nikakor ne samo po kulturi, kjer literarni policaji še niso izumrli, v službi pa imajo še vedno pomočnike. Po vseh naših dejavnostih je enako, ker smo v vezni posodi, kakor trdi Iztok Simoniti, in je ta mentaliteta najmočnejše lepilo slovenske nedemokratske družbe.

Dva meseca pred rojstvom sina Davida sta zaradi objave tvoje pesmi ob Kocbekovi sedemdesetletnici – priznanje pesnika pesniku – letela glavni urednik Problemov Franci Zagoričnik in odgovorni urednik Rastko Močnik. V. d. glavnega urednika je postal Slavoj Žižek, odgovorni urednik Lev Kreft. Poznavalci razmer mi zatrjujejo, da ti je zaradi teh treh verzov gotovo grozil zapor:

Danes vem, kdo je,
bolj kot kdorkoli med nami, stvarnik
naše svobode.

Niso te spet zaprli, kakor so te zaradi *Dume 1964*.

Mnogi še danes vztrajajo, da si se zafrkaval, da je po *Pokru* prišlo do “širjenja prostora”, “lezenja narazen, pokanja po šivih”, skratka, da so

tvoji verzi stopicanje na mestu, ponavljanje v nedogled, ne pa gradnja. Ta mentaliteta je uveljavljena na Delu, popolnoma jo je zasidral Peter Kolšek in z njo nadaljuje Goran Dekleva, ki je pred enim letom napisal: "... po štirinširidesetih Šalamunovih zbirkah širjenja polja možnega je bolj razveseljivo in vznemirljivo vzeti v roke kakega pesnika ali pesnico, ki polje govorice ne le širi, ampak na njem tudi že gradi." Nič drugače Katja Perat, ki prizna, da je Šalamuna sovražila, še preden ga je zares brala, kar verjetno veliko pove o njeni pesniški generaciji. Skrajno neokusno je, da te naredi za nekoga, ki je "nekje med dobrim stricem iz Amerike in agentom CIE". Od kod ta zatajevana preganjavica? Veš, dragi Tomaž, ne morem se pomiriti, če takemu pisanju rečem samo "modno stiliziran nič", kakor pravi eden mojih prijateljev. Z vsemi močmi zagovarjam svobodo tiska, saj razkriva zgrešeno misel in brezmejno oholo vzvišenost, ki je v resnici sadistična. Kar pa vedno udari nazaj.

Tomaž, ti si od vsega začetka *pogumen* pesnik. Mislim na tisti pogum, ki ga Harold Bloom definira kot rešitev za razpadajočo civilizacijo, ki potrebuje takega pesnika, da jo bo vlekel iz preteklosti v prihodnost. Ne le vlekel, ampak bo prihodnost zanesljivo tudi ustvarjal. Popolnoma enako bi te opazoval C. G. Jung, ki trdi, da kolektivno nezavedno naroda v kriznih trenutkih iztisne na plan pesnika, ki je svetilnik oziroma s poezijo oblikovana zavest naroda. Žal Slovenci zaradi čudne mentalitete še do danes kot nacija ne pijemo iz tvojega, to je svojega vodnjaka.

Ti si se zavedal, da boš samo kot pesnik lahko ukanil revolucionarje! *Duma* je bila še premalo simbolična, zato so te zaprli. Vsi so razumeli, kdo od politikov ima debela očala in kdo je cimperman, čeprav si na policijskem zaslišanju trdil, "da se umetniške stvaritve ne da racionalno razložiti". Kdor ve, Tomaž, da si od vsega začetka *poeta vates*, ve tudi, da je prav od tu ta tvoja *vata*, ki jo najdemo v mnogih tvojih zbirkah. Simbolika in jezikovna mimikrija sta bili tvoj čarovniški plašč, ki te je naredil nevidnega za diktatorje, ki so polni samih sebe. Zato simbolike, napovedovalke prihodnosti, ne razumejo. Pesnik postaja prerok samo, kadar govori simbolično. S tem omogoči stvarjenje prihodnosti.

Tudi tvoji literarni interpreti, Tomaž, so bili velikokrat prepolni ega, zato niso pogruntali vzorcev čarobnega plašča. Ni jim prišlo na misel, da so lahko brezzvezne maline zlo, nezgoda, skratka *malum*. Ta plašč si sebi tkal iz mnogih niti, z umetelnimi vzorci in inteligentno ikonografijo. Kadar se v nesvobodi dotikaš resnice, je skritost vedno dobrodošla. Utešni, Harold Bloom zato trdi, "da je v slabem trenutku oziroma času ponovno občutenje lastne literarne individualnosti in pesniške avtonomije tisto, kar

najbolj potrebujemo". Prav to si ti naredil nam, Slovencem. In pozneje tudi Američanom, Izraelcem, Kitajcem, Angležem in še komu.

Natančno se vidi, da je neuničljivo semantično jedro od *Dume* in *Pokra* naprej napovedano: to je tvoje pleme, mi Slovenci. Začel si sredi najslabšega trenutka naše utrujene komunistične zgodovine, leta 1964, ko so ukinili Perspektive, Oder 57, inscenirali izgrede ob Rožančevi *Topli gredi* in čez dve leti smo z Rankovičem, in vsemi drugimi peripetijami, na robu državnega udara in blizu državljanske vojne.

Po zapletih s Problemi si izdal knjigo *Praznik* (1976), ki je posvečena Davidu in v kateri so objavljene vse tvoje pesmi iz Problemov (marec 1974), razen pesmi *Edvardu Kocbeku za sedemdeset let*. Kljub temu da je objavljena v tvoji knjigi izbranih pesmi *Kdaj*, jo vseeno navajam:

Izogibal sem se te, veliki poet
in mislec, ker si mi bil pretežko
breme. Z besom sem potegnil rez za sabo,
ker sem hotel biti spočit, lahak

okreten. Drobno zrno prahu svetlobe,
ki med plesom hrusta hostije muz
za šalo in pljuva peške vseh oranžnih
sadežev visoko v zrak. Ti si bil

videti mogočen in ne oranžen. Da se
bleščijo, da se vidijo, da otroci s prsti
kažejo za leti pisanih zmajev. Bil sem kot
jablana, ki se sama ne zaveda, kdo ji je

napojil zemljo. Danes vem, kdo je,
bolj kot kdorkoli med nami, stvarnik
naše svobode. Zdaj me pretresa
ganjenost in bom hitro dvignil čašo

na Tvoje zdravje. Veš, ravno ker je
praznik, moram nadaljevati
s svojim hrustanjem. Čutim, da se
radost z vsakim trenutkom krepi.

V to svinčeno obdobje so izšli *Druidi* (1974). Izbrala sem jih, da bi o njih govorila na seminarju prof. Borisa Paternuja na Filozofski fakulteti. Ko

sem se začela potapljati v tvoje pesmi, sem videla, da moram interpretirati vseh osem zbirk od *Pokra* naprej, če hočem dokazati, da nisi eksperimentator in razdiralec, ampak ustvarjaš nepogrešljivo prihodnost slovenskega pesništva. Takoj sem vedela, da rentgeniziraš sedanjost in vlečeš v prihodnost. To je bil glas pogumnega pesnika, glasnika nove dobe.

Leta 1974 so se začela obsežna obnovitvena in restavratorska dela na renesančnem dvorcu Zemono, kjer si vsak dan stal na visokem odru in s fresk praskal omet. Leto pred tem si bil gost umetniške rezidence na gradu Yaddo, kamor so, kakor ti, hodila razmišljat in pisat največja imena svetovne umetnosti in humanistike. Na grad so te povabili še leta 1979 in 1986. V Sloveniji si bil, ves prašen in poln ometa v laseh.

Dragi Tomaž, mehko me napajaš s spominom, ki lušči vse, kar se je zgodilo v štiridesetih letih pesniškega zavezništva in prijateljstva. Še več, ti veš, da se v sorodni duši dogaja življenje *locusa* vsega časa. Ob tvojem odhodu nočem ropotati s posodo kot kakšna razvpita kulturna služinčad, ki nasuje svoje besede kakor krinko vrh krinke, potem pa gre spat. Zakaj govoriš, da si umrl? Zakaj, za vraga, govoriš, da si umrl? Percy Bysshe Shelley je bil kot ti pogumen pesnik:

Mir, mir! On ni mrtev, on ne spi,
On se je zbudil iz sanj življenja.

Umr! Oh, nam, živim, nam je sredi mrtvih duš, kakor da smo na svetovnem pokopališču sredi mrličev.

Prav ima Srečko Kosovel, ko zahteva, naj bo tak dogodek opomin, da se imamo boriti z vso psevdosedanjostjo, hinavščino, trebihastim rodoljubarstvom in klikarstvom. Tomaž, ti si vedel, *da kar je kdaj zares bilo, ni nikoli izgubljeno, če najde živo, sorodno dušo*. Ti si velika reka mojega življenja. Še za marsikoga si varuh njegove prihodnosti. Vsak, ki te je gledal skozi srce, je začutil, da mu namakaš zemljo, kakor so jo nekateri pesniki tudi tebi.

Kdo bi v Ljubljani takrat bolje vedel od tebe, kaj so za Kocbekovo sedemdesetletnico pripravili v Trstu? Tista posebna brošura *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, v kateri sta Boris Pahor in Alojz Rebula objavila intervju z njim, je bila v zraku. Izšla je marca in bila v Jugoslaviji takoj prepovedana, vendar je bil eter vseeno prežet z njo.

Nekaj dni po objavi sva pila kavo v popolnoma prazni kavarni Slon. Jasno, da nisva omenjala maščevalnega pokola domobrancev, tudi ne Miklavčiča in ne Blažiča. Tudi Kocbeka ne. Ne zato, ker drug drugemu ne bi zaupala. Strah je teklen od drugod, še od *Dume* in *Pokra*. Ko pesnik

enkrat napiše “muko Slovenije vem”, ko napiše “dežela cimpermanov in njihovih mozoljastih občudovalk”, ko napiše “rad bi videl tistega, ki bi bil zares / raje bebast, slaboten in preganjan”, ko piše o logiki tistih z dioptrijo minus petnajst – samo eden jo je imel med politiki –, se zavrti v neuničljivo semantično jedro, v svoje pleme, v nas Slovence.

Kakšen hudič žene tiste, ki brez pameti ponavljajo, da si bil z *Dumo 1964* in s *Pokrom* diverzant v supergah, ki meče bombe na slovensko klasiko in spodbuja razkroj. Kakšen razkroj? Gradil si! Kdor zna brati, vidi, da si gradil demokracijo in spravo in novo prihodnost naroda in umetnost. Tunkali so te v grozoničniško idejo ali pa v banalnost nekakšne revolucionarne razdiralnosti.

Zakaj niso videli, da zares sveto ni bilo napadeno in ranjeno, da prava slovenska tradicija ni bila nič demontirana? Še zdaj ne vidijo!

Ali je bilo vse zaman? Bom morala iti spet od začetka? Kolegica dr. Katja Podbevšek se spominja: “Takrat sem, se mi zdi, razmišljala o tem, kako se je moja kolegica lahko dokopala do tako globokega uvida v Šalamunovo poezijo. Predvsem pa sem začutila, da jo na poseben način občuduje tudi profesor. Ne glede na to, da se mogoče čisto z vsem ni strinjal. Ne spomnim se, da bi sledila kakšna posebno živahna debata, najbrž smo se po tistem vsi malce čudili Metinemu pogumu, da je tako drugače od takratne literarne vede dojela njegovo poezijo oziroma njegovo poetiko. Morda ima kakšno zvezo s tem tudi zadnja opomba, ki sem jo našla v svojih starih zapiskih: *druid je keltski svečenik, ki pa je tudi heretik.*”

Če je bilo zaman, bom šla spet od začetka, čeprav mi je prof. Boris Pateranu po seminarju rekel: “Vi ste iz Šalamuna s svojim branjem naredili pesnika.” Ne bom se naveličala ponavljati tvojih verzov in svojih interpretacij.

Ko sem bila kakšna dva tedna pred božičem pri tebi, dragi Tomaž, vedoč, da se poslavljava, si mi pokazal za dopisnico velike risbe različnih ptičev, ki ti jih je Miklavž Komelj vsak dan pošiljal. Takoj sem se spomnila na tvoj verz “para seli duše” in na skupni vsebinski koren s pticami. Miklavž je na pogrebu bral svoj globoko občuten tekst in izbrane verze. Ko je bral: “Prepovedan je popolni pogled vame. / Nikoli nisem bil človek. / Vedno angel. / Ko pride do svoje popolne oblike, se / razprši.”, je od nekod z veliko hitrostjo priletel kos in pikiral na žaro, obdano z venčkom rdečih vrtnic. Počasi se je dvakrat sprehodil po vrtnicah okoli žare, nato pa zletel na pesek, kjer so stali Metka in Ana in David in sestre in brat in drugi sorodniki. Stal je mirno, kakor tvoj najbližji sorodnik, dokler je Miklavž govoril, potem je odletel.

Tomaž, ti si svetli princ! Od malega! Ko si kot dojenček rešil Moleta pred taboriščem in gospodarja hiše, v kateri ste za Bežigradom stanovali.

Slišim, kako se pesniki s celega sveta hvaležno oglašajo tvoji soprogi Metki. Tista slovenska kulturna srenja, ki misli, da si "bil vedno nekje med dobrim stricem iz Amerike in agentom CIE", pa je ujeta v svoje nevroticizme in komplekse. Piše o njih, ne o tebi. Ooo, kako si bil stoichen do kritike in literarne vede, verzi pa bridka sablja. Pomirja me tvoj vzklík: "Kaki / napihnjenci, ne morem verjeti, kak / aparat strokovne blaznosti." Tomaž, tako kot ti gradiš, ni gradil niti en sam sodobni slovenski pesnik. Po načinu hoje skozi besedo se nihče ne more primerjati s teboj:

Sklicujem sestaneke predstavnikov
svoje predelovalne industrije.
Slišim, da ste bili strahotno
napadeni, ali kaj, po
drugi strani pa divje pritožbe od vas
samih, češ da vas moja
blaziranost ovira pri pošteni
službi.
O moji nesrečni delivery boys!
Jamrate! Kdo naj vam potem zvišuje
plače!
Smešno: resne težave, da imate celo
z embalaranjem.
Neodgovorno se igrate z mojim
kapitalom.

Svetli princ ne odhaja v temi, počaka, da gre divja jaga mimo, in odide za božič. Ti si skrivnostni mislec, ki se kot Prešeren nisi mogel spoprijateljiti z doktrinami. Le kako bi bil lahko ravnodušen do njih?

Dragi Tomaž, ti se nisi vdal ne diriganemu in hudo omejenemu intimizmu štirih pesnikov ne ludizmu, ki so ga lepili nate. Kot resnični planetarni pesnik si pisal o vrelí intimi in najbolj bolečih nacionalnih temah – o spravi, ki se je še danes znajo le redki dotikati in jo spodbujati. Nikakor ne politiki. Pa tudi pesniki ne.

Znamenja sem razpoznavala v času, ko se še nihče ni mogel okužiti z mednarodno šalamunsko konjunkturo in v oazi akademske svobode mentorja, ki ga ni motilo, da pesnika rešujem iz ječe ekstrovertiranega modernizma; to je ludizma in reizma. Bojim se, da skoraj po pol stoletja pri nas tvoje pesniško delo nekako prenašamo, vendar ga premalo beremo in še manj globinsko dojamemo.

V resnici je tvoja moč vedno večja. Od nekdaj govorim, da so vsebine tvoje poezije arhetipske, zato mora tako široka biti tudi recepcija – vse drugo je rezultat osiromašene domišljije in duhovne zaostalosti. Dragi Tomaž, ti si pesnik individuacije in spodbujevalec najglobljih dogajanj v človeku in naciji, brez katerih ne bomo vzdržali. Ne bomo mogli sprejeti človečnosti.

“Vsi ti reki so kum tvojim čakram, bralec!” si napisal v *Metodi angela* in zdržal si divje, razuzdano veseljačenje jezika, vedoč, prav tam, da je “Trpljenje nežno in jasno. Uživanje je hrumeča peč, ki jo jutro bistri.”

Zdržal si, dragi Tomaž, vse do svoje zadnje knjige *Orgije* (2015). To so orgije *maye*, božje igre *lile*, privida, ki pa ni izven zakonov. Ker si jih poznal, si zaključil svojo jezikovno melaso z zavestjo, kako bo minljivo gorelo in se dimilo, neminljivo pa se bo v lotosu preobleklo:

“Dimiti se na strehi. Se v lokvanju / preoblačiti in si sušiti lase.” Lase pa samo sušiš, ker se ve, da so kakor relikvija, ker ohranijo tesno razmerje s človeškimi vrlinami, čeprav se ločijo od človeka. V lokvanju se preoblečeš, v simbolu duhovnega razvoja!

Ja, Tomaž: *Om mani padme hum.*

